

УДК 159.9:378

*Таїсія Комар*

## **МОНІТОРИНГ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ФАХІВЦЯ (ДІАГНОСТИЧНИЙ ЕТАП)**

У контексті загальної стратегії розвитку професійної освіти пріоритетною метою є забезпечення якості професійної підготовки майбутнього спеціаліста соціономічного напрямку. Проблема якості підготовленості такого фахівця безпосередньо залежить від якості сформованих професійних компетенцій.

Висхідною онтологічною основою моделювання психолого-педагогічного освітнього процесу, професійного середовища, що реалізує концепцію професійного становлення особистості, є інтегративна за своєю природою професійна діяльність.

Важливим гносеологічним підґрунтям змісту моделі слугує система інтегративного психологічного знання, яка включає інтеграцію не лише знань, умінь і навичок, але й способів їх реалізації.

Концептуальні положення моделювання психолого-педагогічного освітнього процесу, професійного середовища включають методологічні засади інтегративного підходу, сутнісні характеристики, які розкривають процес становлення професійної зрілості.

Знання базисних положень інтегративного підходу є підґрунтям для моделювання практичної діяльності спеціаліста:

- здійснювати багатоаспектний аналіз навколишнього середовища (інформаційного, соціально-психологічного, технологічного, антропологічного);
- розробляти найоптимальніші механізми, способи, засоби інтерактивного обміну студента зі своїм природним і соціальним оточенням;
- долати міждисциплінарні бар'єри між психологічними дисциплінами і педагогікою, соціологією, антропологією, економікою, правовими дисциплінами й іншими знаннями про природу, людину, суспільство.

Основною проблемою нашого дослідження є організації процесу становлення професійної зрілості, а саме діагностика індивідуального розвитку спеціаліста у психолого-педагогічному освітньому процесі, яка здійснювалася послідовно: діагностика на 1 курсі навчання, подальша – на 3 курсі, за необхідності індивідуально, підсумкова діагностика – на 5 курсі навчання. А також в умовах професійної діяльності:

діагностика спеціалістів з 1-річним практичним досвідом, 3-річним практичним досвідом, понад 5 років практичного досвіду.

Даний моніторинг дозволив діагностувати стан становлення професійної зрілості спеціаліста на кожному з етапів її розвитку, визначати раціональність використання психолого-педагогічних засобів і методів вищої освіти, їх відповідність окресленим цілям становлення компонентів професійної зрілості: особистісного, академічного, професійного і соціального.

Тривалість відстеження стану становлення професійної зрілості та її компонентів дала можливість визначити тенденції їх зміни, установити їх залежність від певних чинників та один від одного.

Таким чином, дослідження є певною системою лонгітюдного дослідження становлення якостей особистості спеціаліста.

Результати дослідження надали матеріал для аналізу й оцінки професійних устремлінь фахівця, стійкості або зміни його поведінки, вивчення соціальної мотивації, а також дозволили визначити чинники, які впливають на становлення професійної зрілості спеціаліста соціономічного напрямку.

Провідними вимогами до моніторингу становлення професійної зрілості спеціаліста у системі соціономічного напрямку підготовки визнано об'єктивність, валідність, систематичність, урахування психологічних особливостей спеціаліста, гуманістичну спрямованість.

Змістовною базою дослідження становлення професійної зрілості була модель становлення професійної зрілості особистості, що включає низку соціальних завдань, які повинен навчитися вирішувати випускник ВНЗ, спеціаліст (соціальна зрілість); рівень спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання своїх професійних обов'язків (академічна зрілість, професійна зрілість); сукупність мотивів і цінностей обраної професії (особистісна зрілість).

Усі етапи експериментального дослідження були структурно й функціонально пов'язані між собою і склали єдиний цикл або механізм дії.

*Вихідний – діагностичний – етап* здійснювався на першому курсі навчання і передбачав таку послідовність дій:

- добір методик, адекватних поставленій меті дослідження;
- здійснення діагностики особистісних характеристик і професійної придатності фахівця;
- кількісна і якісна обробка отриманих результатів;
- визначення характеристик студентів на основі інформаційних вимірів;

– структурування показників становлення професійної зрілості спеціалістів.

Визначення психологічних характеристик було необхідне для того, щоб на наступних етапах спостерігати динаміку просування й досягнень кожного студента в навчальному процесі, спеціаліста – в умовах професійної діяльності з урахуванням його можливостей.

Комп'ютерна програма тестування й обробки даних «Персональний особистісний опитувальник ММРІ» є найваліднішим і найнадійнішим методом діагностики особистості, який орієнтований на дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості дорослих людей, типових способів їхньої поведінки, якостей і властивостей особистості.

У рамках нашого дослідження застосування даної методики було зумовлене вирішенням таких завдань:

1. Одержання психологічного портрета особистості, що включає опис рис темпераменту й характеру, індивідуальних особливостей і типу особистості, її поведінки і спілкування (стартова характеристика).

2. Визначення спрямованості особистості, мотивації діяльності, оцінка потреб людини; визначення професійної спрямованості, здібностей до навчання, інтелектуальної компетентності; виявлення соціальної позиції особистості, соціальної відчуженості, соціального досвіду і соціальної активності особистості.

3. Прогнозування ймовірності та змісту утруднень у комунікативній, професійній, пізнавальній і соціальній діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань була розроблена програма обробки даних з низкою додаткових шкал для визначення необхідних індивідуальних якісних характеристик особистості студента: шкала мотивації навчальної діяльності та здібності досягнення мети (особистісний аспект); шкала інтелектуальної компетентності (академічний аспект); шкала соціального статусу (соціальний аспект); шкала зрілості особистості (професійний аспект).

Учасниками тестування стали студенти гуманітарно-педагогічного факультету (спеціальності «Соціальна педагогіка», «Практична психологія», «Соціальна робота»), студенти факультету міжнародних відносин (спеціальності «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна інформація»), студенти факультету економіки й управління (спеціальності «Управління персоналом та економіка праці», «Менеджмент») Хмельницького національного університету (ХНУ) – разом 640 осіб. Також в опитуванні брали участь фахівці з різним досвідом

практичної діяльності професійних установ Києва, Кропивницького (Кіровограда), Хмельницького – разом 120 осіб.

У загальній сукупності опитаних 65,8% складає молодь віком до 19 років, 31,1% – віком від 19 до 25 років, і лише 3,1% – понад 25 років. Це ще раз доводить, що процес становлення професійної зрілості може здійснюватися найефективніше саме в період навчання у ВНЗ, в умовах професійної діяльності на первинних етапах професіогенезу, який збігається із сенситивним періодом розвитку особистості.

Більшість студентів вступили до ВНЗ відразу після закінчення школи (89,7%) і лише 10,3% – після закінчення училищ. Ці дані свідчать, що практично всі студенти не мали достатнього трудового і соціального досвіду.

У діагностиці брали участь 250 юнаків, що становить 39,06 % від загальної кількості досліджуваних, і 390 дівчат, що складає відповідно 60,93%. Усі вони були студентами денного відділення. Серед фахівців – 56 чоловіків, що становить 47% від загальної кількості досліджуваних за цією вибіркою, а також 64 жінки, що становить 53% від загальної кількості досліджуваних за цією вибіркою.

Структура соціального складу визначилася в такий спосіб: 52,7% студентів були вихідцями з родин робітників, селян, рядових працівників і службовців і лише в 42,2% батьки були фахівцями з вищою освітою. В інших, що залишилися (5,1%), батьки – пенсіонери й безробітні.

Аналіз соціальної вибірки учасників діагностики дозволив зробити висновок, що становлення професійної зрілості – процес індивідуальний, і для його успішного здійснення необхідне чітке знання особливостей кожної особистості.

Результати діагностики дали можливість виявити рівні представленості якісних характеристик особистості спеціаліста, що відображають різний ступінь прояву компонентних характеристик професійної зрілості. Щоб з'ясувати, чи забезпечує навчально-виховний процес успішність становлення професійної зрілості студентів, ми провели діагностування рівня сформованості у студентів психологічних властивостей, що характеризують їхню професійну зрілість; соціальні, особистісні й інтелектуальні якості на всіх етапах навчання у ВНЗ.

Ступінь виразності перелічених якісних характеристик ми визначали за такими параметрами: 1-3 бали – низький рівень; 4-7 балів – середній рівень; 8-9 балів – високий рівень.

Якісний аналіз даних свідчить про те, що всі представлені якісні характеристики за динамікою розвитку можна умовно поділити на 4 групи.

*1 група* – відстежується стабільна тенденція розвитку окресленої якості на всіх етапах навчання у ВНЗ, до закінчення якого можна констатувати, що ця якість перебуває у студентів на досить високому рівні розвитку. До зазначеної групи можна віднести такі якості, як самостійність, оптимізм і працьовитість, причому високий рівень розвитку самостійності у студентів ВНЗ видається нам закономірністю, оскільки цьому сприяють умови студентського життя: відірваність від родини (58% учасників опитування не є жителями м. Хмельницький; майже половина з них (48,7%) – із сільської місцевості); необхідність самостійно організовувати свій час; потреба в заробітку (за нашим даними, до кінця 1 курсу працює лише 0,2%, а до кінця 3 курсу працюють постійно або епізодично вже 56,1% студентів).

Високий рівень оптимізму в студентів ВНЗ не можна пояснити лише віковою схильністю до оптимістичного сприйняття навколишнього. Про це свідчать дані, згідно з якими до початку 2 курсу рівень життєвого оптимізму різко знижується, що, на наш погляд, є наслідком переоцінки власних можливостей і вироблення нової життєвої стратегії. У результаті цього середній і високий рівень життєвого оптимізму на наступних курсах відстежується у 98,9% респондентів.

Також ми спостерігаємо досить високий рівень сформованості такої якісної характеристики, як працьовитість. Ці висновки підтверджує аналіз результатів сесій 2010/11 навчального року, де наявне суттєве збільшення кількості з добрим рівнем успішності та відмінників з 37,1% на 1 курсі до 68,8% на 2 курсі та 70,0% на 3 курсі. Звичайно, навчальні результати не завжди є показниками потреби й любові до праці, однак вони вказують на зростання мотивації навчальної і трудової діяльності та розуміння їх професійної значущості. Про це свідчить, як уже згадувалося вище, і кількість працюючих студентів (на 3 курсі – 56,1%).

*2 група* – високий і середній рівень розвитку даної якості відстежується у понад 76% респондентів, однак тенденція підвищення рівня розвитку цієї якості або не спостерігається, або незначна. До зазначеної групи можна віднести такі якісні характеристики, як спрямованість, орієнтація на духовні цінності та прагнення до саморозвитку.

*3 група* – результати опитування свідчать про те, що рівень розвитку даних якісних характеристик недостатньо високий, тенденція підвищення рівня від курсу до курсу не відстежується. До того ж у процесі аналізу даних за курсами створюється враження нестабільності розвитку представлених якісних характеристик. До цієї групи харак-

теристик слід віднести рефлексію, толерантність, соціальну відповідальність і соціальну спрямованість.

4 група – рівень розвитку даних якісних характеристик недостатньо високий і в окремих випадках спостерігається його явна регресія. До даної групи належать такі якісні характеристики, як орієнтація на духовні цінності, соціальна спрямованість, соціальна відповідальність і соціальна активність.

Таким чином, динаміка розвитку якісних характеристик у процесі навчання у ВНЗ загалом або незначна, або відсутня, а в деяких випадках вона навіть піддається регресії.

Динаміка розвитку на всіх етапах навчання у ВНЗ таких якісних характеристик, як мотивація професійної діяльності, соціальна активність, академічна компетентність, свідчить про те, що позитивної динаміки становлення цих якісних характеристик майже не спостерігається, причому рівень соціальної активності різко знижується до 3 курсу, а високий рівень мотивації професійної діяльності – до 5 курсу.

За час навчання студентів у ВНЗ рівень розвитку їхніх якісних характеристик в основному не зазнає суттєвих змін. Слід зазначити, що невідповідність рівнів розвитку цих характеристик може негативно впливати на соціальне становлення особистості (наприклад, зниження рівня відповідальності на тлі зростаючого рівня самостійності) або особистісного становлення (наприклад, зниження рівня орієнтації на духовні цінності на тлі зростаючого рівня мотивації професійної діяльності).

Усе це свідчить про те, що для з'ясування об'єктивної картини ступеня становлення професійної зрілості у студентів ВНЗ недостатньо вивчення рівнів сформованості лише соціальних, особистісних або професійних якостей. Необхідна низка інтегративних показників, які відображають процес професійного становлення студентів.

Крім виділених інтегративних показників процесу становлення професійної зрілості, ми спробували виявити найхарактерніші властивості особистості спеціаліста соціономічного напрямку, який відповідає представленій кваліфікаційній характеристиці. Було виокремлено низку необхідних якостей особистості спеціаліста соціономічного напрямку: комунікабельність, лідерський потенціал, творчі здібності, навченість, надійність. Паралельно визначено й низку таких якостей, котрі заважають успішній професійній діяльності, а саме: схильність до занепокоєння, конфліктність, агресивність, емоційна нестабільність тощо.

У процесі пошуку «універсального набору» особистісних характеристик майбутнього спеціаліста соціономічного напрямку, які визна-

чають рівень сформованості професійної зрілості, ми брали до уваги той факт, що чим більше висувається вимог до якостей особистості, тим важче їм відповідати. Саме тому доводилося уточнювати зміст кожної якості й визначати його пріоритетність.

У результаті здійсненого аналізу відповідних до інтегративних характеристик і показників професійно важливих якостей особистості спеціаліста соціономічного напрямку були визначені додаткові характеристики: особистісної зрілості – стресостійкість, ініціативність, мотивація діяльності; академічної зрілості – здатність до засвоєння нових знань; соціальної зрілості – здатність до адаптації у критичних ситуаціях; соціальна активність; комунікабельність; здатність до встановлення і підтримування контактів.

Таким чином, аналіз результатів діагностики і розподіл студентів за відповідними рівнями показав, що процес становлення професійної зрілості студентів – майбутніх спеціалістів соціономічного напрямку на всіх етапах навчання недостатньо ефективний, потребує коректування і спеціальної організації освітнього процесу. Наступним кроком дослідження є *проективно-стабілізуючий етап дослідження*, що включатиме: аналіз поточної ситуації, зіставлення рівня проміжних досягнень із рівнем потенціалу студента/спеціаліста; визначення рівня мотивації досягнень в обраній професії; визначення рівня опанування системою професійних знань, умінь і навичок; виявлення системи соціально значущих якостей особистості; прогнозування подальших тенденцій становлення професійної зрілості спеціаліста.

Стаття надійшла до редакції 01.11.16

***Т. Комар***

### **Моніторинг становлення професійної зрілості фахівця (діагностичний етап)**

Розроблено програму діагностики індивідуального розвитку спеціаліста у психолого-педагогічному освітньому процесі, що здійснюватиметься послідовно. Представлено результати моніторингу стану становлення професійної зрілості спеціаліста на кожному з етапів її розвитку, визначено раціональність використання психолого-педагогічних засобів і методів вищої освіти, їх відповідність окресленим цілям становлення компонентів професійної зрілості: особистісного, академічного, професійного і соціального. Запропоновано послідовність дій висхідного – діагностичного – етапу добір методик, адекватних поставленій меті дослідження; здійснення діагностики особисті-

сних характеристик і професійної придатності фахівця; кількісна і якісна обробка отриманих результатів; визначення характеристик студентів на основі інформаційних вимірів; структурування показників становлення професійної зрілості спеціалістів. Здійснений якісний аналіз даних свідчить про те, що динаміка розвитку якісних характеристик у процесі навчання у ВНЗ загалом або незначна, або відсутня, а в деяких випадках вона навіть піддається регресії. Визначено, що динаміка розвитку на всіх етапах навчання у ВНЗ таких якісних характеристик, як мотивація професійної діяльності, соціальна активність, академічна компетентність, свідчить про те, що позитивної динаміки становлення цих якісних характеристик майже не спостерігається, причому рівень соціальної активності різко знижується до 3, а високий рівень мотивації професійної діяльності – до 5 курсу.

***Ключові слова:*** професійна зрілість особистості, фахівці соціономічного напрямку, компоненти професійної зрілості: особистісний, академічний, професійний, соціальний.

***T. Komar***

### **Monitoring of Specialist's Professional Maturity Formation (Diagnostic Phase)**

The author elaborated the program of diagnosing specialist's individual development in psycho-pedagogical educational process which would be carried out consistently. The article presents the results of monitoring the state of the formation of specialist's professional maturity at each stage of its development; rational use of psychological and pedagogical means and methods of higher education, their compliance with the outlined goals of becoming components of professional maturity: personal, academic, professional and social ones are defined. The sequence of actions of rising-diagnostic phase is proposed, namely – the selection of techniques appropriate to the purpose of the study; the diagnostics of specialist's personal characteristics and professional proficiency; the quantitative and qualitative processing of the obtained results; the determination of students' characteristics on the basis of information measurements; the structuring of the indicators of specialists' professional growth. The qualitative analysis of the data shows that the dynamics of the qualitative characteristics development in the learning process at the university is generally either negligible or absent, and in some cases it even exposed regression. It was determined that at all the stages of learning at higher school the dynamics of the development of such qualitative characteristics as professional activity motivation, social



activities, and academic competence, shows that the positive dynamics of these qualitative characteristics development is almost not observed, moreover, the level of social activity drops sharply up to Year 3, and the high level of professional activity motivation – up to Year 5.

**Key words:** professional maturity of personality, specialists of soci-economic direction, components of professional maturity: personal, academic, professional and social.

Рецензент – доктор педагогічних наук,  
старший науковий співробітник Л. А. Руденко